

„ARTES EXCERPENDI“ JAKO ODRAZ RANĚ NOVOVĚKÉ TEXTUALITY

IVETA NAKLÁDALOVÁ

Abstrakt: Cílem tohoto příspěvku je nastínit hlavní rysy „ars excerptendi“, moderní kritikou poněkud opomíjenou metodologii tvorby kompilací a výpisků („annotationes“), která představuje nanejvýš důležitý článek „compositio“ – tedy tvorby (nejen) odborného textu – a jako taková se objevuje v raně i pozdně novověké literatuře věnované didaktické metodologii.

Klíčová slova: „Artes excerptendi“, raně novověká učená kultura, kompilativní literatura, „miscelanea“, „commonplace books“, „loci communes“, rétorika, invence, „copia“.

V 7. kapitole své *Pansophie* popisuje Komenský takzvanou „čtenářskou dovednost“ („anagnostica“), kterou definuje jako schopnost správně číst a interpretovat knihy („ars libros legendi et intelligendi“), a je proto podle něj zásadním předpokladem pro růst poznání. Komenský nabízí čtenářům několik základních rad, jak si přečtené dobře uložit v paměti. Mezi jinými velice stručně zmiňuje, že by si žák měl ze všeho, co čte, pořizovat výpisky, a doplňuje toto pravidlo poznámkou, že tomuto postupu je věnován jeden ze spisů Jeremiáše Drexelia – jedná se o *Aurifodina artium et scientiarum omnium* (1638), který by rád do *Pansophie* převedl.¹

Na konci kapitoly se ještě jednou vrací k této problematice ve „Shrnutí, jak s užitkem prohlížet celé knihovny“. Hned za poučením, které se vztahuje k používání rejstříků, zmiňuje Komenský „společné studium“: „Ať čte několik přátel, každý jiného autora“, upřesňuje, a „ať vypisují všechno, co je hodné zaznamenání, a ať to zanášejí do „citátů““. ² V českém překladu (ale i v latinském originále) jsou Komenského doporučení poněkud nejasná, alespoň pro čtenáře, který není dobře obeznámen s metodologickými postupy, příznačnými pro novověkou didaktickou metodiku. Komenský ve skutečnosti odkazuje k „ars excerptendi“, metodologii tvorby kompilací a výpisků („annotationes“), k nanejvýš důležitému nástroji intelektuální práce. Tato „ars“ totiž představuje, přestože byla až do nedávné doby opomíjena moderní kritikou, jeden z úhelných kamenů novověké pedagogické praxe.³

„Artes excerptendi“ jsou systematickými souhrny doporučení a návodů, jak během četby správně extrahovat důležité poznatky a informace, a tím je jednak uchovat v paměti, jednak zpřístupnit pro budoucí použití v novém textu. Mnoho současných badatelů je dává do souvislosti s informační expanzí v 16. a 17. století, ke které samozřejmě nejvíce přispěl vynález knihtisku.

1 „*Quicquid legis excerpte.* (Huc ta excerptendi ars Drexelij spectat, et transferenda est).“ KOMENSKÝ, J. A. *Pansophia VII.* In: *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica.* editio princeps. Tomus I. Pragae: Academia, 1966, s. 841. Česky In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských.* II. svazek. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992, s. 119.

2 „Vel per studium socium. Legant aliquot socij, singuli singulos authores, excerptentes omnia notabilia, et consignantes in Loc. Comm. certo autem tempore convenientes conferant in unum, et referat quisque quid legerit, et caeteri sibi consentient idem.“ KOMENSKÝ, J. A. *Pansophia VII.* In: *Consultatio I.* s. 861. Česky In: *Obecná porada,* II. 1992, s. 130.

3 Teprve v posledních letech se literární historigrafie a teorie začala zaobírat tímto žánrem. K nejdůležitějším studiím patří MOSS, A. *Printed Commonplace Books and the Structuring of Renaissance Thought.* Oxford: Clarendon Press, 1996; CEVOLINI, A. *De arte excerptendi. Imparare a dimenticare nella modernità.* Firenze: Leo S. Olschki Editore, 2006; BLAIR, A. [on-line]. Note taking as an art of transmission. *Critical Inquiry* 31, n. 1, s. 85–107, poslední revize 2012-10-14, dostupné z <http://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/3226475/blair%202004.pdf?sequence=2>.

Pro novověké autory představuje neomezený přístup k tištěnému materiálu ve skutečnosti spíše negativní fenomén: přebytek knih je zhoubný, protože vede k omezení dozoru nad vydávanými díly (Conrad Gesner, autor jedné z nejznámějších protireformačních „Bibliothek“ – bibliografických soupisů – hovoří v této souvislosti o „confusa & noxia illa librorum multitudo“, tedy o matoucím a škodlivém zástupu knih),⁴ ale i proto, že s sebou nese epistemologický chaos, nemožnost plně obsáhnout poznatky všech vědních oborů. Tento pocit neohraničenosti vědění je všudypřítomný už na začátku 17. století a i on nepochybně přispěl k sepisování traktátů o správné metodologii četby a extrahování poznatků z ní, které jsou obzvláště početné v protestantských oblastech (patří mezi ně i Drexeliův spis, který se mimochodem nachází ve fondech Vědecké knihovny v Olomouci, spolu s několika dalšími traktáty tohoto typu).⁵

Je ale velmi důležité mít na paměti, že tato pojednání nejsou plodem pouze pozdně novověké učené kultury. Je pravda, že „artes excerptendi“ stricto sensu, tedy systematické traktáty, které se zabývají výlučně tvorbou výpisků, se objevují až na začátku 17. století, ale už i první humanisté zmiňují tento způsob práce s textem. Například Guarino da Verona, jeden z nejvýznamnějších raně renesančních italských pedagogů, doporučuje svým žákům, aby si při četbě vybírali všechny důležité informace, a následně je přenesli do speciálního sešitu.⁶

Komenský se této problematice věnuje i mnohem podrobněji, a to ve spisu *De primario ingenia colendi instrumento, sollerter versando, libris*. Jedná se ve skutečnosti o plamennou výzvu k náležitému užívání knih jako hlavních nástrojů vzdělání, přednesenou před otevřením nové školy v Blatném Potoku. Proslov je tedy primárně koncipován v kontextu didaktické metodiky jako návod ke správnému a efektivnímu získávání vědomostí. I z tohoto faktu je zřejmé, že „ars excerptendi“ má svůj původ v pedagogické teorii, v nesčetných raně novověkých výchovných traktátech – „rationes studendi“, jež detailně probírají postupy, které žáka dovedou k dosažení úplného vzdělání ve svobodných uměních („artes liberales“). Tyto texty se zaměřují především na „trivium“, tedy na diskurzivní disciplíny („artes dicendi“, zahrnující gramatiku, rétoriku a dialektiku), renesancí považované, ve smyslu antické tradice, za nezbytný předstupeň humanistické vzdělanosti.

V rámci této specifické metodiky je nutné „excerpere“ chápat jako svého druhu mnemotechnickou pomůcku. Sbírky excerptovaného materiálu slouží totiž jako „pokladnice paměti“: zaručují, že ty nejdůležitější informace nebudou zapomenuty, a pokud snad ano, jejich zpětné vyhledání bude snadné a rychlé. „Avšak nestačí knihy jen číst, musí být čteny pozorně a nejdůležitější místa musí být podtržena a vypsána,“ zdůrazňuje Komenský. Bez excerptce je studium a četba téměř bez užitku, „neboť to jediné bystří pozornost čtenářovu, udržuje ducha v pozornosti, vtiskuje pozorované věci v paměť a zalévá mysl stále větším světlem. Nevybírat si z knih nic znamená zanedbávat všechno.“⁷

4 GESNER, C. *Bibliotheca universalis, sive Catalogus omnium scriptorum* [...]. Tiguri: Apud Christophorum Froschouerum, 1545, s. 4.

5 Ve fondech Vědecké knihovny v Olomouci můžeme nalézt například také *De arte excerptendi* od Vincenta PLACCIA. *De arte excerptendi vom gelahrten Buchhalten Liber singularis: una cum historia excerptorum propiorum Vincentii Placcii Hamburgensis*. Holmiae et Hamburgi: apud Gottfried Liebezeit, 1689.

6 "Per tutto questo è accorgimento di provata utilità, ogni volta che ci si metta a leggere, tenere pronto un quaderno come un fedele depositario, in cui scrivere tutto quello che si venga notando e scegliendo, in modo da farne quasi un catalogo delle cose raccolte." Guarino de Verona v dopise z roku 1434 adresovanému Leonellu d'Este, citováno In: GARIN, E. *Educazione umanistica in Italia*. Roma-Bari: Laterza 1975, s. 197.

7 „Hic unus solidus lectionis fructus est, ut quae quis legerit sua faciat, excerptendo. Hoc quippe solum est, quod legentis attentionem acuit, et animum in attentione detinet, et observata memoriae imprimat, et mentem majore semper lumine tingit. Nihil è libris velle seligere, est omnia negligere. Velleque nuda memoriae res committere, est eas vento inscribere.“ KOMENSKÝ, J. A. *De primario ingenia colendi instrumento, sollerter versando, libris* (*Jak dovedně užívat knih, hlavního nástroje vzdělávání*). Praha: SPN 1970, s. 14.

Tvorba „annotationes“ ale nespočívá pouze ve výběru podstatných pasáží ve studovaném textu a jejich vypisování. Neméně důležitou fází „excerpere“ je třídění sebraného materiálu. Pouze tato katalogizace totiž zajistí jeho zpřístupnění pro pozdější účely, aniž by bylo nutné hledat znovu v původním zdroji. Obecně se novověcí autoři přiklánějí k několika základním katalogizačním technikám, a to buď řazení podle abecedního pořádku, anebo třídění do kategorií takzvaných společných míst („loci communes“). Také Komenský v citované části *Pansophie* doporučuje přečtené seřazovat do těchto skupin. Nejedná se o „loci“ (neboli „topoi“) ve smyslu Curtiovy literární typologie (topiky), tedy poetických návratných míst, které jsou součástí převážně literární tradice. Nejedná se ale ani o čistě rétorické „loci“: připomeňme, že v rétorice tvoří „loci communes“ kategorii pevně vázanou na inventivní postupy. Podle nejdůležitějších starověkých pojednání o řečnickém umění (jako je například anonymní *Rhetorica Ad Herennium*, Kvintiliánovo *Institutio* nebo Ciceronovo *De oratore*) spočívá totiž invence – tedy nacházení látky a argumentačních zdrojů proslovu – v mechanickém a rutinním procházení společných nebo obecných míst („loci communes“, někdy uváděných také jako „sedes argumentorum“), tedy jakýchsi základních argumentačních zdrojů nebo modelů.⁸

V případě obecných míst, která se používají při excerpce, se ale spíše jedná o kombinaci obou tradic. „Locí“ tu ztělesňují návratné kategorie (často etického charakteru), které byly vymezeny jako takové na základě společného konsensu a úzu, anebo si je žák stanovil sám podle svých vlastních specifických potřeb.⁹ Používají se jako tematické nadpisy nebo záhlaví, do nichž se seřazuje excerpovaný materiál podle sémantické příbuznosti.

V určitém směru představují „loci“ základní třídy rozdělení věcí: podle mnohých autorů by podle nich měly být klasifikované všechny vědní disciplíny, jako to výslovně uvádí například Leopoldus Dickius, autor didaktického spisu nazvaného *De optima studiorum ratione*.¹⁰ Z tohoto hlediska jsou „loci“ nepochybně spoluvůrci určité epistemologické hierarchie, jistého konvenčního uspořádání světa nebo spíše vědění o něm. Tato systematizace poznání se utvářela již ve středověkých encyklopediích a knihách „loci communes“ („commonplace books“), které velmi často seřazují své obsahy do vnitřně souvislých a hierarchických (nejčastěji sestupných) tříd (které odpovídají uspořádání takzvané „scala naturae“): Bůh, svět, elementární prvky, duše, tělo atd.

⁸ Jiří Kraus (*Rétorika v evropské kultuře*. Praha: Academia 1998, s. 33) definuje „loci“ následujícím způsobem: „Cílem topiky je předem připravit pro řečnický projev materiál (soubor premis) a spolehlivě fungující důkazy v podobě jistých ustálených tezí a výroků, předem připravených „myšlenkových panelů““.

⁹ Uvedme příklad jednoho z neznámějších kompilačních souborů, *Officina Ravisia Textora*, jejíž první díl obsahuje, namátkou, následující „společná místa“ („loci“): „actores, adulteri et adulterae, lenones et lenae, ancillae quaedam, meretrices aequedam, nautae nonnulli, deorum et hominum amasiae, venatores, claudi, obstrices, noctis descriptio, parricidae diversi, artium varium periti, strangulati et iugulati, qui multa scripserunt“, atd. Jedná se tedy o, na první pohled, naprosto nesourodou směsici rozličných témat, které ale spojuje jejich „exemplárnost“. Textor totiž kompiluje sentence a známé pasáže (z klasiků i moderních autorů), spolu s obecně platnými myšlenkami, tedy materiál použitelný ve vlastním textu uživatele jeho souboru (a těchto uživatelů bylo mnoho, jak o tom svědčí velmi vysoký počet vydání Ravisiova textu např. v 17. století). TEXTOR, R. (Jean Tixier de Ravisi). *Officinae Ioannis Ravisii Textoris Epitome. Tomus primus. Opus nunc recens post omnis omnium editiones fidelissime recognitum, et indice copiosissimo locupletatum*. Lvgdvnii: apud Sebastianum Honoratum, MDLXXII.

¹⁰ „In primis studiosis omnibus maxime necessarij sunt Loci communes, non absq. ratione praescripti; in quos referant, reponant/describant, quicquid legendo vel audiendo assecuti fuerint: vt ex huiusmodi thesauro possint, quamdocunq. necessaria materia se offeret vel dicendi vel scribendi, quacunq. mox expromere, & facilem copiam in numerato habere. Ad hos locos recte constituendos, partienda erit vniversa doctrina mossa, seu ipsa philosophia, in Rationalem, Moralem, & Naturalem. Et in has tres classes omnium autorum scripta congerenda sunt: nihil enim est, quod has effugere possit. Huiusmodi loci licet proxiusque arbitrato siant, est tamen ordo attendendus, quem nonnulli suis scriptis indicarunt.“ DICKIUS, L. *De optima studiorum ratione, idq. in omni facultatum genere Methodus*. In: *Institutio literata (De discendi atque docendi ratio) tomvs tertius*. Torunii Borussorum: Excudebat Andreas Cotenius, 1588, s. 776.

Není proto překvapením, že se někteří moderní badatelé zaměřují ve studiu „excerpere“ převážně na jeho epistemologické aspekty. Zdůrazňují tedy katalogizaci, stejně i jako samotnou excerpci (selektci) vybraného materiálu. Výběr a uspořádání excerpt představuje totiž jakousi primární filtraci informací, gnoseologickou redukci, která odstraňuje vše nadbytečné a nedůležité (striktně určuje to, co je hodné zapamatování), a která zároveň snižuje entropii (neuspořádanost) a přemíru informací. Řád „loci“ by měl ve skutečnosti být odrazem epistemologického řádu věcí, jak tvrdí Melanchthon, pro něhož „loci“ nejsou pouhými „sedes argumentorum“, nýbrž „sedes naturae“, univerzálními kategoriemi bytí: „Voco igitur locos communes omnes omnium rerum agendarum, virtutum, vitiorum, aliorumq. communium thematum communes formas, quae fere in vsum, variasque rerum humanarum, ac literarum causas, incidere possunt.“¹¹

V tomto smyslu hovoří o „excerpere“ také Komenský v *De primario ingenia colendi instrumento*. Je pro něj výchozím bodem k vytvoření „mapy vědění“, je nástrojem k dosažení „polyhistorie“ (schopnosti všestranně obsáhnout znalosti a dovednosti všech vědních oborů), a pouze s jeho pomocí může být vzdělanec nazýván „živou a pojízdnu knihovnou“ („viva et obambulans bibliotheca“).¹²

Ráda bych zde zdůraznila, že i když moderní badatelé vyzdvihují v metodologii „excerpere“ hlavně její mnemotechnickou funkci,¹³ anebo se věnují jejím epistemologickým dopadům, je důležité mít na paměti také to, že „ars excerpere“ je odrazem jednoho z ústředních aspektů novověké textuality. „Společná místa“ totiž zahrnují nejen obecné kategorie a obecně platné poznatky, ale i veškeré rétorické (jazykové a stylistické) prostředky: ustálené obraty, fráze a formule, přirovnání, figury a známé výroky klasiků („sententiae“). Například Johann Heinrich Alsted, slavný představitel pozdně novověkého encyklopedismu (a učitel Komenského) zahrnuje mezi ty prvky, na které by se měl žák při vypisování zaměřit („in lectione autorum notentur“) následující položky: „Res. Loci illustriores, flores, Sententiae. Universa orationis series, phrases, verba.“¹⁴ Z tohoto hlediska jsou „loci“ nejen gnoseologickými nástroji, které určují hranice poznání, ale jejich funkce je také čistě diskurzivní. Uchyluje se k nim rétorická „amplificatio“, tedy schopnost co nejobraznějšího a nevymluvnějšího sdělení („eloquentia“), která je vyživována, v první řadě, prostředky zdobného a vytříbeného stylu („ornatus“).

V traktátu *De ordine docendi et studendi* spojuje Battista Guarino, další z významných italských humanistů (a syn Guarina da Verona) praxi „excerpere“ výslovně s několika důležitými texty kompilační prózy,¹⁵ která má kořeny již u *Attických nocí* Aula Gellia nebo Macrobových *Saturnálií*, a která ve formě souborů „miscelanea“ doslova zaplavila novověký knižní trh, jak o tom svědčí nesčetná vydání florilegií a knih „loci communes“ (spolu s dalšími variantami názvů těchto kompilačních sbírek a antologií: „cornucopia“, „silva“, „polyanthea“, „flores

11 MELANCHTHON, P. Phillippi Melanchthonis de locis communibus ratio, In: *De formando studio Rodolphi Agricola, Eras. Rotterdami, & Philippi Melanchthonis, rationes, cum locorum quorundam Indice*. Antverpiae: Ex. Cvdebat Martinvs, 1532, s. 47.

12 KOMENSKÝ, J. A. *De primario ingenia colendi instrumento* [...], s. 19.

13 Viz například CEVOLINI, A. *De arte excerpenti* [...].

14 ALSTED, J. H. *Ioannis Henrici Alstedii Consiliarivs academicvs et scholasticvs, id est, Methodvs formandorum studiorvm, continens commonefactiones, consilia, regvlas, typos, calendaria, diaria, De ratione bene discendi & ordine studiorum recte instituendo* [...] *Accessit Consilivm de copia rerum et verborum, id est, Methodo disputandi de omni scibili*. Argentorati: Sumptibus Lazari Zetzneri, 1610, s. 42.

15 „Ubi primum per se studere incipient, operam dabunt ut eos videant qui variis ex rebus compositi sunt, quo in genere est Gellius, Macrobius *Saturnalium*, Plinii *Naturalis historia*, quae non minus varia est quam ipsa natura; his addimus Augustinus *De civitate Dei*, qui liber historis et tam ritu veterum quam religione refertus est. Sed omnino illud teneant, ut semper ex iis quae legunt contentur excerpere, sibi que persuadeant, quod Plinius dicitare solebat, „nullum esse librum tan malum ut non in aliqua parte prosit““. GUARINO, B. *A Program of Teaching and Learning (De ordine docendi et studendi)*. In: *Humanist Educational Treatises*, edited and translated by Craig W. Kallendorf. Harvard: University Press, 2002, s. 294.

poetarum“, „sententiae“, „thesaurus“, „officina“, „sylva“, „panoptikum“, „hortus floridus“, „syntaxis“, „argumenta“, k nimž musíme přiřadit i ekvivalenty těchto názvů v národních jazycích).

Existuje tedy, podle Guarina, přímá souvislost mezi tištěnými kompilacemi a vlastní rukou psanými soubory excerpt. Stejně jako vlastní výpisky, i tištěné výbory (které plní funkci referenčních publikací) studentům významně ulehčují práci, protože jsou to „digesta“, tedy kompiláty již zpracovaného textového materiálu. Tyto žánry jsou nedílnou součástí novověké učené kultury; jsou důležitými zdroji řečnické invence, protože jsou sestavovány jako nástroje takzvané „copie“ („copia“) neboli hojného či bohatého stylu („abundantia“), tedy jako zásobárny ustálených slovních spojení, rčení, rétorických postupů, exempel, facecií atd. (nejproslulejším příkladem této praxe je přirozeně Erasmove *De duplici copia verborum*), které je možno napodobit nebo přímo reprodukovat ve vlastním textu. Z tohoto pohledu jsou „artes excerpenti“, stejně jako všechny druhy kompilační literatury, nejvýmluvnějším dokladem toho, jak pevně je novověká textualita spjatá s ideály „imitatio“ a principy kombinatorního psaní obecně. Součástí četby je v kontextu učené kultury akumulace textového materiálu: stejně jako včely a mravenci, tvrdí ve svém teoreticko-výchovném spise *Obstetrix animorum* (1608) Edmond Richer (a tímto přirovnáním přímo odkazuje na jednu z neproduktivnějších raně novověkých metafor četby), měl by budoucí vzdělanec neustále shromažďovat nezbytné poznatky o světě („copia rerum“) spolu s řečnickými obrazy („copia“), a vyzorovat jejich použití u těch nejlepších autorů, aby je potom mohl aplikovat ve vlastním textu.¹⁶ Zde se setkáváme s vpravdě základním principem raně novověké „compositio“, která neusiluje o originalitu a neopakovatelnost individuálního stylu, tak jako ji chápeme my, moderní čtenáři. Tvorba textu je v první řadě nápodobou („mimesis“): musí být živena klasickými a ustálenými modely, a má jejich použití také v rozumné míře zrcadlit. Hlavním ideálem raně novověké „compositio“, tedy alespoň v oblasti nefiktivní prózy, je totiž „imitatio compuesta“, přiznaná nápodoba, jež je schopná důkladně zpracovat a asimilovat původní předlohu, kterou sice přetváří k obrazu svému, ale nikdy ji úplně neumlčuje.

V tomto kontextu jsou excerpta jakousi „zkratkou“ nebo mostem mezi cizím textem (nejlépe takovým, který je nositelem „auctoritas“, jehož tvůrce je tedy součástí platného kánonu) a textem vlastním, spojovacím článkem mezi „legere“ a „scribere“. Okamžik četby a psaní jsou v novověké textualitě nerozlučně spjaté. Tato spojitost je přitom vlastní nejen učené kultuře raného novověku, ale přesahuje i hluboko do moderní doby. Jean Oudart je autorem jednoho pozdního pojednání o „ars excerpenti“ (1668), nazvaného *Řečnické umění, neboli o správném čtení autorů [...] a o tvorbě sbírek takzvaných loci communes (La Méthode des orateurs, ou l'Art de lire les auteurs, de les examiner, de dresser le plan d'un discours et de faire des remarques et des collections qu'on appelle lieux-communs)*. V prologu k tomuto textu prohlašuje, že je nutné roztrdit veškeré vědění do specifických kategorií (a k nim potom přiřazovat pročtený materiál), a neopomene připomenout, že pokud chce čtenář plně zužitkovat svá studia, měl by při četbě excerpovat ty nejdůležitější pasáže, aby je mohl následně upotřebit ve vlastní mluvené nebo psané tvorbě: „veulent faire des lectures & des remarques vniverselles, afin de parler & d'écrire de tout, doit avoir autant des Volumes de papier blanc pour y transcrire les choses

¹⁶ „Quocirca, si acricolae, apes, formicae, & caetera animantia, ea in aestate accumulunt, quibus hyeme dura fruuntur: quidni etiam, Dum aetas & genua virent, illa coacervamus, quae nobis magnam verborum copiam, rerumque omnium cognitionem, large subministrant; & contra oblivionis monstrum, animo confirmant ac recreant? Haec inquam, velut arma prestantissima in regis & publicis armamentariis, semper parata esse debent [...]“. RICHER, E. *Obstetrix animorum, hoc est: Brevis et expedita ratio docendi, studendi, conversandi, imitandi, iudicandi, componendi: ad juventutem, optimarum artium studiis deditam*. Ex Officina Schofeldiana, 1608, s. 365.

qu'il juge dignes de remarque, & propres pour estre [sic] employées dans les discours dont il se sent capable."¹⁷ Podobné úvahy výborně reflektují, do jaké míry přetrvává, prakticky až do XVIII. století, určité specifické vnímání tvorby textu, jež chápe „compositio“ téměř doslovně, tedy jako opětovné skládání („kompozice“) důsledně „de-komponované“ předlohy. Je dokladem neustálého dialogu mezi četbou a psaním, která je charakteristická prakticky pro celý novověk. Z tohoto pohledu představuje „excerpere“, stejně jako tištěné kompilační soubory, nástroje, které umožňují cizí text efektivně zapracovat do textu vlastního. Jsou nejvýmluvnější ukázkou toho, co italský badatel Paolo Cherchi nazývá „riuso“, tedy nekonečným zpracováváním již upotřebeného materiálu,¹⁸ neustále se opakujícím uplatňováním stejných diskurzivních postupů, ustálených figur, ale i argumentačních linií, způsobu vyjadřování a snad i archetypálních myšlenkových pochodů, tedy „topoi“ v nejširším možném smyslu.

Jedním z nejvýznamějších aspektů „excerpere“ je tudíž jeho „generativní“ funkce. Kompilace excerpt, výňatku a výpisků tak, jak ji chápou novověcí autoři, plní nejen čistě didaktickou nebo epistemologickou úlohu: „ars excerpere“ není pouze prostředkem k získání všestranné erudice nebo zapamatování si těch nejdůležitějších dat; ztělesňuje, do značné míry, novověkou textualitu. Textualitu, která je ještě pevně ukotvená v rétorické tradici, silně podmíněná mimetickými postupy. V kontextu učené kultury je pozapomenutou, ale klíčovou metodologií, která zrcadlí novověké chápání základních principů tvorby textu.

„ARTES EXCERPENDI“ AND EARLY MODERN TEXTUALITY

Summary: This paper aims at presenting the main features of „ars excerpendi“, that is, of a specific Early Modern methodology of note-taking. Although neglected, to a large extent, by contemporary scholarship, its constant presence in 16th and 17th century educational treatises („rationes studenti“, „institutiones“, „specula“) denotes its significance for the Early Modern pedagogical theory and practice. However, as I argue in the present article, its importance goes far beyond the didactic methodology: together with printed miscellaneous collections and commonplace books, it evidences the essentially mimetic nature of Early Modern literary creation.

Keywords: „Artes excerpendi“, Early Modern learned culture, „commonplace books“, „loci communes“, rhetoric, „inventio“, „copia“.

¹⁷ OUDART, J. (Seigneur de la Sourdière). *La Méthode des orateurs, ou l'Art de lire les auteurs, de les examiner, de dresser le plan d'un discours et de faire des remarques et des collections qu'on appelle lieux-communs*. Paris, 1668, předmluva.

¹⁸ CHERCHI, P. *Polimati di riuso. Mezzo secolo di plagio (1539–1589)*. Roma: Bulzoni Editore, 1998.

Obrázek č. 1: H. Drexelius: *Aurifodina artium et Scientiarum omnium: Excerptendi Solertia* [...]. Antverpiae: Apud Viduam Joannis Cnobbari, 1641, VKOL sign. 37.962, titulní list.

DE ARTE
EXCERPENDI

Vom

Gelahrten Buchhalten

Liber singularis,)

Quo

Genera & praecepta excerpendi,

ab aliis hucusq; tradita omnia,

Novis accessionibus aucta, ordinata me-
thodo exhibentur,

Et suis quæque materiis applicantur:

speciatim

SCRINII LITTERATI INVENTUM

peculiare, ex Manuscripto Anonymi emen-
datum etiam exhibetur,

(Una cum

HISTORIA EXCEPTORUM PROPRIORUM

**VINCENTII PLACCII
HAMBURGENSIS.**

Accedit

INVITATIO AMICA,

super symbolis promissis aut destinatis

AD ANONYMOS ET PSEUDONYMOS

suos.)

HOLMIAE & HAMBURGI,

Apud **GOTTFRIED LIEBEZEIT**, Bibliop.

Literisq; **SPRINGIANIS**, Anno **MDC LXXXIX.**

Obrázek č. 2: V. Placcius: De arte excerpendi vom gelahrten Buchhalten Liber singularis [...]. Holmiae et Hamburgi: apud Gottfried Liebezeit, Bibliopol. literisque Springianis, 1689, VKOL sign. 25.779, titulní list.